

SASTAMALAN
SEURAKUNTA

**SASTAMALAN SEURAKUNNAN
YMPÄRISTÖOHJELMA
2025-2029**

Hyväksytty Sastamalan seurakunnan kirkkoneuvostossa 30. päivänä lokakuuta 2024.

Sisälllys

1. KIRKON YMPÄRISTÖDIPLOMI	3
2. YMPÄRISTÖDIPLOMIN TAVOITTEET	4
3. YMPÄRISTÖDIPLOMIN HAKUPROSESSI JA JÄRJESTELMÄN LAADINTA SASTAMALAN SEURAKUNNASSA	4
4. TALOUDEN JA TOIMINNAN SUUNNITTELU.....	6
5. YMPÄRISTÖKASVATUS	8
6. JÄTEHUOLTO.....	11
7. SIIVOUS.....	15
8. ENERGIA JA RAKENTAMINEN	16
9. KEITTIÖT JA RUOKALAT	18
10.TOIMISTOTYÖ	19
11.HAUTAUSMAAT JA VIHERALUEET.....	20
12.LEIRI- JA KURSSIKESKUKSET	22
13.METSÄNHOITO.....	24
14.LIIKENNE	25

Liite 1. Ympäristödiplomin pistetaulukko

Liite 2. Sastamalan seurakunnan ympäristökasvatussuunnitelma

Liite 3. Lajitteluohjeet

Liite 4. Leirien ympäristö- ja käytösohjeet

Liite 5. Selvitys edellisen ympäristöohjelman toteutumisesta

1. KIRKON YMPÄRISTÖDIPLOMI

Suomen evankelisluterilaisen kirkon ympäristötyön pohjana ovat Kirkon energia- ja ilmastostrategia Hiilineutraali kirkko 2030, Kirkon ilmasto-ohjelma Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus sekä Kirkon ympäristöjärjestelmä eli Kirkon ympäristödiplomi. Hiilineutraali kirkko 2030-strategian suosituksena on, että kaikilla seurakunnilla sekä tuomiokapituleilla ja Kirkkohallituksella on Kirkon ympäristödiplomi vuoteen 2025 mennessä.

Kirkon ympäristödiplomi on Suomen evankelisluterilaisen kirkon seurakuntia varten laatima järjestelmä, jonka avulla seurakunta voi kantaa ympäristövastuutaan. Kirkon ympäristödiplomi on todistus seurakunnalle, joka on sitoutunut kehittämään toimintaansa jatkuvasti ympäristöystävällisempään suuntaan. Ympäristökysymykset koskettavat kaikkea seurakunnan toimintaa. Lainsäädäntö vaatii ympäristövaikutusten huomioonottamista niin rakentamisessa, kiinteistönhoidossa, jätehuollossa kuin metsänhoidossakin. Kirkon ympäristödiplomi edellyttää, että jokaisen toimijan tulee tuntea omaa toimintaansa koskevat lait ja säädökset. Kirkon ympäristödiplomin avulla voidaan tiedostaa toiminnan ympäristövaikutukset, minimoida riskit, ennakoida tulevia haasteita ja tarjota työkaluja toimintojen jatkuvaan kehittämiseen.

Kirkkohallitus on myöntänyt Sastamalan seurakunnalle ympäristödiplomin vuosille 2015–2019 sekä 2020–2024. Nykyinen ympäristödiplomi on hyväksytty Kirkkohallituksessa 13.2.2020. Kirkkohallituksen virastokollegio on 3.2.2022 hyväksynyt täsmennyksen Kirkon ympäristödiplomin voimassaoloaikaan. Diplomi on voimassa myöntämispäivästä alkaen viisi vuotta (aiempi muotoilu oli "myöntämivuosi mukaan lukien viisi kalenterivuotta"). Muutos koskee päätöksen jälkeen myönnettäviä diplomeja. Nykyinen ympäristödiplomi on siten voimassa vuoden 2024 loppuun asti. Uusittaessa diplomi on voimassa edellisen diplomin päättymispäivästä seuraavat viisi vuotta, kun diplomia on haettu ennen sen voimassaolon päättymistä.

Ympäristödiplomia uusittaessa on tärkeää huomioida muutokset lainsäädännössä ja määräyksissä sekä seurakunnan toiminnassa. Diplomia uusittaessa selvitettiin edellisen ympäristöohjelman toteutuminen. Auditoitaviin asiakirjoihin on liitettävä edellisen kauden auditointiraportti ja ympäristöohjelma.

Ympäristödiplomia uusittaessa seurakunta laatii ympäristökatselmuksen, jolla selvitetään edellisen kauden ympäristöohjelman toteutuminen ja asetettujen tavoitteiden saavuttaminen. Katselmustaulukko, jonka täyttämällä seurakunta saa valmiin katselmusraportin ja jonka avulla seurakunta voi koota myös ympäristöohjelman tulevaksi diplomikaudeksi, on ladattavissa kirkon verkkosivuilta. Ympäristökatselmus toteutetaan ympäristötyöryhmän tai -toimikunnan koordinoimana.

Seurakunnan ympäristövastaava on vuoden 2023 alusta ollut pappien työnjaon mukaisesti seurakuntapastori Aija Aurén. Ympäristövastaavan tueksi nimetyn ympäristötyöryhmän valitsi kirkkoneuvosto. Työryhmään pyrittiin nimeämään monipuolisesti seurakunnan eri toimintojen ympäristövastaavia. Ympäristötyöryhmään kannattaa nimetä myös luottamushenkilöitä ja seurakuntalaisia.

Kirkkoneuvosto on kokouksessaan 30.10.2019 (§ 183) nimennyt mandaatteihin perustuvan ympäristötoimikunnan vuosille 2019–2022, ja siihen ovat kuuluneet ympäristötyöstä vastaava, kirkkoherra, talousjohtaja, kirkkovaltuuston puheenjohtaja ja kirkkoneuvoston varapuheenjohtaja. Lisäksi toimikunnassa on ollut toimikunnan kulloinkin kutsumille asiantuntijoille vieraspaikkoja, joita on voitu täyttää ympäristötyöstä kiinnostuneilla ja niillä, joilla on annettavanaan erityistä asiantuntemusta. Koolle kutsujana on toiminut ympäristövastaava.

Ympäristödiplomin uusimisprosessia valittiin työryhmä vuodeksi 2024. Työryhmään voitaisiin ympäristötyöstä vastaavan tueksi nimetä seurakunnan työntekijöitä ja luottamushenkilöitä. Lisäksi työryhmään kutsutaan tarvittaessa työalojen edustusta. Ympäristötyön toteutumista vuosina 2025–2029 seuraava ympäristötyöryhmä voidaan valita loppuvuodesta 2024

2. YMPÄRISTÖDIPLOMIN TAVOITTEET

Kirkossa aletaan tiedostaa, että seurakunnan tärkeä hengellinen tehtävä on myös huolehtia luomakunnasta. Motivaatio ympäristötyöhön lähtee rakkaudesta luomakuntaan. (Kirkkohallitus 2011.) Kiitollisuus, kunnioitus ja kohtuus ovat hengelliset ja teologiset lähtökohdat. Ne ovat samat kuin kirkon ilmasto-ohjelmassa. Tavoitteena on havahtua tiedostamaan, että ympäristöasioiden hoitoa voidaan jatkuvasti parantaa ja sen myötä vaikuttaa kestävään tulevaisuuteen. Toiminnan tarkoitus on tuoda ympäristöasiat osaksi kaikkea seurakunnan normaalia toimintaa. Tuloksena muun muassa

- hillitään ilmastonmuutosta,
- turvataan ympäristön elinvoimaisuus,
- tehostetaan toimintatapoja,
- saadaan kustannussäästöjä,
- ollaan ympäristölainsäädännön tasalla tai edellä,
- toteutetaan luomakunnan viljelyn ja varjelen tehtävää.

3. YMPÄRISTÖDIPLOMIN HAKUPROSESSI JA JÄRJESTELMÄN LAADINTA SAS-TAMALAN SEURAKUNNASSA

Ajatus tavoitella ympäristödiplomia sai vahvistusta osakseen jo vuonna 2011. Tuolloin kirkkoneuvosto teki päätöksen työryhmän perustamisesta ympäristödiplomityötä ajatellen. Työryhmä koostuu suositusten mukaan monien eri tehtäväalueiden edustajista. Sen kokouksissa vierailee tarvittaessa eri työalojen vastuuhenkilöitä ja asiantuntijoita. Tilanne 2015 alkaen oli se, että ryhmä koostui 11 henkilöstä ja sitä nimitettiin ympäristötoimikunnaksi. Uutta ympäristöohjelmaa varten haluttiin keventää ympäristötoimikuntaa niin, että se rakennetaan mandaatein, jolloin kokoonpanoa ei tarvitse päivittää aina viranhaltijan tai luottamushenkilön vaihtuessa. Myöskin toimikunnan virallisia jäseniä vähennettiin reilusti, mutta ns. vieraspaikkoja täytetään jatkossakin yhä aktiivisesti ympäristötyöstä kiinnostuneilla ja niillä, joilla on annettavanaan erityistä asiantuntemusta. Koolle kutsujana toimii ympäristövastaava. Ympäristötoimikunta vuosille 2020-2024 on ollut kirkkoneuvoston nimeämä ja siihen kuulivat:

Ympäristötyöstä vastaava
Kirkkoherra
Talouspäällikkö
Kirkkovaltuuston pj
Kirkkoneuvoston varapj
Toimikunnan kulloinkin kutsumat asiantuntijat

Sastamalan seurakunta uusi ympäristödiplomin vuonna 2019. Kirkon ympäristödiplomin käsikirja 2012 on jaoteltu 11 aihealueeseen, joita on tarkoitus käsitellä seurakunnan toimintojen osalta. Ympäristöohjelma sisältää ne ympäristötavoitteet, jotka on ympäristökatselmuksen perusteella valittu.

Sisältö pyrittiin pitämään realistisena. Siihen laaditaan konkreettisten tavoitteiden lisäksi vastuun jakaminen eri tehtäväalueille ja aikataulu. Olemassa olevia toimintojen positiivisia ympäristövaikutuksia on vahvistettu. (Ympäristödiplomin käsikirja 2012) Sastamalassa kestävää kehitystä edistävää toimintaa ovat muun muassa kulttuuriperinteen monimuotoisuus ja sen vaaliminen, suurelta osin lahjoituksiin perustuva kierrätystoiminta ja luonnon virkistyskäyttö sekä yhteistyökyky eri organisaatioiden kesken.

Sastamalan seurakunnan ympäristöohjelma ajoittuu vuosille 2020-2024. Ympäristöohjelman tavoitteissa edetään askel kerrallaan jatkuvan parantamisen periaatteella. Tavoitteiden toteutumisen seuranta on ympäristötoimikunnan tehtävä. Se kokoontuu vähintään kerran vuodessa ja käy läpi ympäristöohjelman sekä raportoi sen tilanteesta.

Ympäristökatselmuksen päivittäminen tapahtui vuoden 2018 ja 2019 vaihteessa. Tavoitteita muokattiin kirkon ympäristödiplomin tarkastustaulukon avulla sen aikaisen ympäristötyöryhmän toimesta tapahtuneiden muutosten mukaisesti.

Ympäristöohjelman päivittäminen toteutettiin vuoden 2019 aikana. Asian tiimoilta mukana ovat olleet seurakunnan ympäristövastaava Otso Järvi, ympäristötyöryhmän jäsenet ja haastateltavat työntekijät sekä Anu Kaasalainen, joka on tehnyt ympäristökartoitustyötä seurakunnassa alkuperäisen hakuprosessin yhteydessä. Kirkkoneuvosto hyväksyi diplomin uusimishakemuksen ja auditointi pyydettiin Sastamalan seurakunnalle 12.11.2019. Tuomiokapitulin auditoidijat antoivat lausunnon seurakunnan tilanteesta. Sen jälkeen kirkkohallitus päätti myöntää ympäristödiplomin uudestaan seuraaviksi viideksi vuodeksi.

Ympäristöohjelman taulukoihin on koottu parannusehdotuksia, joiden täyttäminen tukee kirkon ympäristödiplomin vaatimuksia. Ympäristöohjelman tavoitteita on mahdollista muokata ohjelmajakson aikana.

Tavoitteena on poistaa katselmuksessa esiin tulleita puutteita ja ongelmia askel kerrallaan. Sastamallassa, kuten seurakunnilla yleensäkin, suurimpia ympäristökuormittajia ovat kiinteistöjen ylläpito, jätehuolto, liikkuminen ja hankinnat. Seurakunnan järjestämä jätehuolto ja lajittelun tehostaminen nähdään tärkeänä kehityskohteena. Liikenteessä päällekkäisten virkamatkojen järkevöittäminen nousee esille. Kiinteistöpuolella energiankulutuksen seuranta toteutetaan säännöllisesti, jolloin mahdolliset säästökohteet havaitaan. Oleellista on myös, että ympäristökasvatuksen ajatus sisällytetään mukaan seurakuntatyöhön.

Ympäristöohjelman hyväksyminen kirkkoneuvostossa tarkoittaa, että johto ja työntekijät sitoutuvat ympäristötavoitteisiin. Kirkkoneuvosto lähettää ympäristöohjelman tiedoksi kirkkovaltuustolle, joka sitoutuu tavoitteisiin hyväksyessään ympäristöohjelman toiminta- ja taloussuunnitelmassa. (Ympäristödiplomin käsikirja 2012.)

Henkilöstön koulutus ja viestintä aiheesta on toteutunut tähän mennessä tapahtumien ja kokouksien sekä seurakunnan kotisivujen ympäristöosion ja lehtijuttujen kirjoitusten muodossa. Ympäristötyön herättämiä ajatuksia henkilökunnassa voidaan kartoittaa tulevaisuudessa samantapaisella kyselytutkimuksella, joka tehtiin ennen ympäristötyön aloittamista.

Kirkon ympäristötyöstä yleisesti on tiedotettu seurakunnan Internet-sivuilla, kirkonmenojen yhteydessä ja seurakuntalehti Sananjalassa. Tiedottamiselle on lisäyksen tarvetta, jotta ympäristötyön merkitys selkiytyisi kaikille.

Ympäristövastaavat eri aihealueille on määritelty seuraavasti:

- Talous ja metsänhoito: talouspäällikkö
- Ympäristökasvatus: johtava kasvatuksen ohjaaja, johtava varhaiskasvatuksen ohjaaja, johtava kanttori, johtava diakoni, lähetyksen ja kansainvälisen työn pappi, kirkkoherra
- Jätehuolto ja siivous: kiinteistöpäällikkö
- Energia ja rakentaminen: kiinteistöpäällikkö ja talouspäällikkö
- Keittiö ja ruokalot: emäntä

- Toimistotyö: toimistosihteeri (talous ja hallintopalvelut) ja talouspäällikkö
- Hautausmaat ja viheralueet: hautausmaanhoitaja (Tyrvään kappelihautausmaa)
- Leiri ja kurssikeskukset: johtava kasvatuksen ohjaaja ja kiinteistöpäällikkö
- Liikenne: kirkkoherra, kiinteistöpäällikkö ja talouspäällikkö

4. TALOUDEN JA TOIMINNAN SUUNNITTELU

Tällä hetkellä ympäristönäkökulmat sisältyvät toiminnan suunnitteluun ilman erillistä mainintaa. Ympäristöasiat taloudellisissa päätöksissä huomioidaan tapauskohtaisesti. Hankintojen tarjouspyyntöjä tehtäessä vaatimukseksi voi asettaa esimerkiksi ympäristömerkkien kriteerit tai kuljetusten ympäristöystävällisyyden. Suurissa hankinnoissa valitaan aina jatkossakin laatu- ja ympäristöstandardin omaava yritys. Tavoitteena on tarkastella ympäristökriteerejä hankinnoissa. Hankintaohjeissa niille annetaan painoarvoa mahdollisuuksien mukaan. Hankintatoimessa käytetään hyödykkeen ympäristömyönteisiä vaihtoehtoja, kuten lainaus- ja korjauspalvelua. Laitteita, kuten hautausmaiden koneita kierrätetään eri kohteissa ja tätä periaatetta toteutetaan jatkossakin.

Ympäristönäkökulma otetaan huomioon myös kilpailutusrajan alittavissa hankinnoissa, kuten kopio-papereissa (Ecolabel-merkki, PEFC, EFVC ja Joutsenmerkki). Ostopalveluna hankituissa palveluissa ympäristöystävällisyys huomioidaan.

Kirkon vastuullisen sijoittamisen periaatteet toteutuvat. Sastamalan seurakunnassa sijoitetaan kohteisiin, joiden kunnollinen vastuullisuus takaa kilpailukyvyyn säilyvyyden tulevaisuudessakin. Vastuullisuuden periaatteet koskevat kaikkia sijoituksia. Seurakunta sijoittaa varojaan mahdollisimman pienin riskein ja suosii kotimaisten pankkien ja vakuutuslaitosten sijoitustuotteita. Esimerkkinä näistä on Nordea, joka sijoitusprosessissaan ottaa huomioon ESG-näkökohdat eli ympäristöön, yhteiskuntaan ja hyvään hallintotapaan liittyvät asiat.

Tarpeellisten tuotteiden korvaaminen vastaavilla ympäristömerkityillä tuotteilla on helposti toteutettava tapa osoittaa ympäristövastuullisuutta. Ympäristömerkittyjä tuotteita on lisätty ja edelleen lisätään mahdollisimman monessa tuoteryhmässä. Seurakunnan ympäristömerkittyjä hankintoja tällä hetkellä ovat paperi, kirjekuoret, atk-laitteet, kopiokoneet ja tietokoneet sekä siivousaineet. Pohjoismaainen ympäristömerkki (Joutsenmerkki) on yleisin, joka käytössä oleville tuotteille on myönnetty. Uusituilla kotitalouslaitteilla on paras energiasäästoluokitus. Seurakunnan laitteet hankitaan Tampereen IT-keskukselta, jonka tietokoneilla ja tulostimilla on pääsääntöisesti energiansäästömerkki.

Seurakunnan joulumuistamisiin varatut rahat on lähetetty hyväntekeväisyyteen jo useana vuonna. Diakoniatyössä käytetään Reilun kaupan kahvia. Ympäristömyönteisten tuotteiden käyttö antaa esimerkillisen viestin seurakuntalaisille.

Ympäristöindikaattorit osoittavat, että ympäristöjärjestelmä toimii, kuten sen kuuluisi. Ympäristökuormituksen vähenemisestä osoittamaan on valittu kiinteistöjen energian (sähkö ja öljy) ja veden kulutus, ajetut työmatkat työntekijää kohden (kilometrikorvaukset) ja sekajätteen syntyminen (tyhjennysmäärä). Ympäristöohjelmassa seurataan niiden tavoitteiden toteutumia.

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuuhenkilö
---------	--------------	----------------	---------------

Seurakunnalla on laadittuna ympäristötavoitteet ja niiden raportointi vuosittain on järjestetty.	Ympäristöasiat ovat mukana toiminta- ja taloussuunnitelmassa. Käsitellään ympäristöohjelman toteutumista ympäristötyöryhmän ja kirkkoneuvoston kokouksissa.	2025	talousjohtaja ja ympäristövas- taava kirkkoneuvosto, esimiehet
Ympäristönäkökohdat sisällytetään hankintaohjeisiin.	Hankinnoista tehdään ympäristöselvitys ja hankintaohjeissa ja tarjouspyynnöissä huomioidaan tuotteiden ympäristövaikutukset. Vaihtoehtoisia tapoja tehdä ympäristömyönteisiä hankintoja käytetään enemmän, esim. lainaus, kierrätys, korjaus, kestävyys Hankinnoista aiheutuvat jätehuoltokustannukset otetaan huomioon.	2025- 2029 2025- 2029	talousjohtaja lähiesimiehet ja työntekijät
Sijoituksissa noudatetaan edelleen kirkon vastuullisen sijoittamisen periaatteita.	Tarkistetaan, että sijoitusohjeet huomioivat vastuullisuusnäkökohdat.	2025- 2029	talousjohtaja
Ympäristöindikaattorit otetaan osaksi ympäristötavoitteiden seurantaa.	Ympäristöindikaattoreiksi valitaan energian ja veden kulutus, kilometrikorvaukset, jätteiden tyhjennys. Käytetään enemmän ympäristömerkittyjä tuotteita, esim. joutsenmerkitty kopiopaperi.	2020- 2025 Jatketaan käyttöä.	lähiesimiehet ja työntekijät

Ympäristöindikaattorit ympäristöohjelmassa 2025-2029:

Tunnusluvut vuonna 2018			Tavoite
Liikenne (ajetut työmatkat) työmatkat/henkilö	23 618 km	101 565 euroa	kilometrikorvausten määrä ei nouse edelliseen vuoteen verrattuna
	2952 km/hlö	1270 euroa/hlö	
Jätteet (sekajäte)			
Energiankulutus (käyttö- ja lämmitys-sähkö) 1300MWh (lämmitysöljy) 818MWh	2579MWh	292939€	Energian kulutuksen pienentäminen 1%/v

(kaukolämpö) 461MWh yhteensä			
Vedenkulutus	2619m ³	13575€	Vedenkulutuksen pienentäminen 1%/v

5. YMPÄRISTÖKASVATUS

Ympäristökasvatuksen liittäminen seurakunnan toimintaan tulee tapahtua läpäisyperiaatteella, jolloin ympäristöstä huolehtiminen ei ole muusta toiminnasta erillinen teema. Ympäristökasvatuksen käsitettä tuodaan tunnetuksi seurakuntatyössä, sillä se on suurimmalle osalle ennestään tuntematon asia. Seurakunnan esimiestason työntekijöistä koostettu ympäristökasvatustyöryhmä kartoittaa ja suunnittelee ympäristökasvatustyötä. Työryhmään kuuluu johtavat nuoriso-, lapsi-, diakonia-, aikuistyön, lähetyksen ja musiikin tekijät sekä kirkkoherra. Työryhmä päivittää ympäristökasvatussuunnitelman. Siinä on muun muassa kaikki toimintoihin jo ennestään sisältyvät ympäristökasvatuksen mahdollisuudet ja keinot niiden aktiiviseen käyttöön. Ympäristökasvatussuunnitelman ensimmäinen versio valmistui alkuvuonna 2015. Sen päivitetty versio on liitteenä ympäristöohjelmassa 2025-2029.

Luomakunnan arvojen säästäminen tuleville sukupolville on tärkeää ja se tuodaan esiin sanojen lisäksi esimerkillisellä toiminnalla. Teot toimivat parhaiten kasvatuksen keinoina jääden mieleen. Ympäristökasvatussuunnitelman lopussa on koottuna ympäristökasvatuksen vuosikello, jota seuraamalla työntekijät saavat vinkkejä ympäristöaiheisista tapahtumista ja käsiteltävistä teemoista kuukausittain. Lähdevinkkejä on annettu useita ja niitäkin kehoitetaan hyödyntämään uusien näkökulmien saamiseksi.

Tärkeää on, että eri työalojen ympäristökasvatuksellinen potentiaali tiedostetaan ja ympäristön huolenpidosta innostutaan. Seurakunnan työntekijöistä löytyvää kiinnostusta ympäristöasioista hyödynnetään aina kun mahdollista: suunnitellaan esim. leiriohjelmaa, vapaaehtoistempauksia tai yhteistyötä paikallisten organisaatioiden kanssa.

Ympäristöasioista tiedottaminen on helppo keino jakaa seurakuntalaisille ympäristönsuojeluun liittyviä tietoja, taitoja ja arvoja. Tiedotuskanavana käytetään esimerkiksi lehtijulkaisuja ja internetiä. Ympäristökasvatuksen teemoja päivitetään ajoittain seurakunnan nettisivuille, mistä ne ovat kaikkien nähtävissä. Pysyvänä pääotsikkona sivustolla on ”Yhdessä ympäristön hyväksi”, jossa mainitaan mm. seurakunnan ympäristödiplomiin liittyvistä asioista ja kehoitetaan seurakuntalaisia jakamaan ajatuksiaan ympäristötyön edistämiseksi.

Seurakunnan ympäristöaiheisia erityisjumalanpalveluksia järjestetään vuosittain erilaisia ja niitä pidetään vaihtelevasti myös luonnonympäristössä. Ympäristötapahtumiin lukeutuvat hautausmaan siivoustalkoot, luontoretket ja kokoontumiset. Näistä ja ympäristökasvatuksen muista keinoista on lisää mainintaa ympäristökasvatussuunnitelmassa.

Hiljaisuuden paikkaa ei ole virallisesti rauhoitettu, mutta tulevaisuudessa ajatuksena on rauhoittaa luonnonkaunis paikka Aurajärven rannalta. Hiljaisuuden paikkaan on helppokulkuinen reitti ja alueella on luontoarvoja, kuten havaintoja liito-oravista. Hiljaisuuden reitit järjestetään Houhajärven leirimajalla säännöllisesti.

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuuhenkilö
Seurakunnalla on ympäristökasvatussuunnitelma.	Seurakunnan työaloihin sisällytetään ympäristönäkökulma ympäristökasvatussuunnitelman tavoitteiden mukaisesti. Ympäristökasvatus on sisällytettyä toimintasuunnitelmaan. Ympäristökasvatustyöryhmä kokoontuu ja päivittää ympäristökasvatussuunnitelmaa tarvittaessa.	2025 alkaen vuositain	ympäristökasvatustyöryhmä ympäristövas- taava, kirkko- herra ja talous- johtaja ympäristökasvatustyöryhmä
Ympäristövastuu on esillä luomakunnan sunnuntaina ja jumalanpalveluksissa.	Seurakunta järjestää ympäristöaiheisia erityisjumalanpalveluksia, kuten metsäkirkon ja kylvöjen siunaamisen.	jatkuva, vuositain	kirkkoherra ja kappelipapit
Ympäristökasvatusta toteutetaan lapsityössä.	Materiaalia hankitaan vain tarpeeseen ja ympäristönäkökohdat huomioidaan. Tarjotaan lapsille luontokokemuksia. Hyödynnetään kierrätysmateriaalia toiminnassa. Koulutaudutaan aiheen tiimoilta.	2025-2029	Johtavakasvatuksen ohjaaja tiimeineen
Ympäristökasvatusta toteutetaan varhaisnuorisotyössä ja nuorisotyössä.	Ohjeistetaan energiansäästöön. Keskustellaan nuoria huolestuttavista ympäristöongelmista. Kannustetaan jätteen lajitteluun ja kestäväan kehitykseen. Hyödynnetään kierrätysmateriaaleja. Huolehditaan tilojen siisteydestä. Tarjotaan luontokokemuksia.	2025-2029	nuorisotyön johtava työntekijä tiimeineen
Ympäristökasvatusta toteutetaan rippikoulu-työssä	Isokoulutuksessa huomioidaan ympäristökasvatus. Rippikouluissa opetetaan kunnioittamaan luomakuntaa. Rippileireillä noudatetaan paikan ympäristöohjeistuksia.	2025-2029	johtava kasvatuksenohjaaja, ympäristövas- taava

	<p>Tarjotaan luontokokemuksia.</p> <p>Ohjataan kestävään elämäntapaan.</p>		
Ympäristökasvatusta kehitetään diakoniatyössä	<p>Diakoniakahvilan toimintaa jatketaan ja jaetaan ruokalahjoituksia, joilla myös vähennetään hävikkiä</p> <p>Kirpputoritoiminnan myötä moni vaate ja esine pääsee uudelleen käyttöön</p> <p>Kannustetaan ihmisiä välttämään kertakäyttötuotteita ja muovikasseja</p> <p>Jätteet lajitellaan mahdollisuuksien mukaan.</p> <p>Osa hankinnoista on Reilun kaupan tuotteita.</p>	2025-2029	<p>diakoniatyöntekijät ja vapaaehtoiset</p> <p>johtava diakoniatyöntekijä</p>
Ympäristöasioiden tiedottamiseen panostetaan.	<p>Tiedotetaan ympäristönäkökohdista seurakunnan Internet-sivuilla ja muilla viestintäpalstoilla säännöllisesti.</p> <p>Opastetaan seurakuntalaisia toimimaan ympäristön kannalta oikein seurakunnan tapahtumissa ja alueilla.</p> <p>Ilmoitellaan ympäristöaiheisista tapahtumista ajankohtaisesti.</p> <p>Tehdään yhteistyötä eri tahojen kanssa ympäristöasioissa (paikalliset ympäristötoimijat, kuten partiolaiset, Houhajärvi ry, lähiruoan tuottajat)</p>	jatkuva	<p>tiedotuksen pappi</p> <p>työntekijät</p> <p>viestintävas- taava ja työntekijät</p> <p>ympäristövas- taava ja työntekijät</p>
Rauhoitetaan hiljaisuuden paikka	Aurajärven rannan metsäalue (luonnon monimuotoisuuden kannalta erityisen tärkeä alue) rauhoitetaan hiljaiseksi paikaksi.	2015 alkaen	kirkkoherra

6. JÄTEHUOLTO

Jätelain jätehierarkian mukaan ensisijaisesti tulee ehkäistä jätteen syntyminen, toisena on jätteen uudelleenkäyttö, kolmantena materiaalihyötykäyttö ja neljäntenä energiahyödyntäminen. Seurakunnan jätehuoltosuunnitelma on jätehuoltolain mukainen, mutta toimintaa on edelleen kehitettävä hävikkiä minimoimalla kaikessa toiminnassa. Jätehuoltoselvityksessä tarkasteltiin kaikkien kerättävien jätejakeiden synty lähteitä ja koottiin niistä taulukot katselmuksen liitteeksi.

Jätehuoltosuunnitelma laadittiin jätehuollon kehittämisen tueksi ja siitä selviää, miten erilaisia jätteitä pyritään vähentämään ja käsittelemään. Parannusehdotuksissa keskitytään kohteisiin, joissa jätekuoritus on merkittävin tai joissa kehitystoimia on parhaiten mahdollista tehdä. Eräitä toimia voidaan tehdä välittömästi ja toisille varattiin pitkän ajan tavoitteet.

Hyötyjätteiden keräys on järjestetty jäteyhtiöiden jätehuoltomääräykset huomioiden. Satunnainen hyötyjätteiden syntyminen vaatii, että kiinteistöjen ulkopuolisia lajittelupisteitä hyödynnetään entistä paremmin. Vastuuhenkilönä toimii kiinteistöpäällikkö.

Jätteiden lajittelun tehostaminen on tavoitteista haastavin, sillä se koskee seurakunnan työntekijöiden lisäksi muitakin seurakuntalaisia. Tiedottamista ja ohjeistusta lisätään edelleen, jolloin samalla mukaan tulee vahvasti myös ympäristökasvatuksellinen näkökulma. Kiinteistöpuolen ympäristökoulutuksesta on jo ennestään hyvät kokemukset. Koulutusta tarjotaan jatkossakin.

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuuhenkilö
Seurakunnan toiminnoista on ajantasainen jätehuoltoselvitys.	Jätehuoltoselvitys sisältyy ympäristökatselmuksen 2019.	2024	kiinteistöpäällikkö
Seurakunnalla on jätehuoltosuunnitelma.	Esitetään työntekijöille tavoitteet ja keinot jättemäärän vähentämiseksi. Kiinteistöpuolen työntekijöiltä saadaan tietoa muuttuvista käytännöistä.	2025 jatkuva	kiinteistöpäällikkö
Hyötyjätteiden keräys järjestetään jätehuoltoyhtiöiden jätehuoltomääräysten mukaisesti.	Jäteyhtiöiden jätehuoltomääräyksiä seurataan. Keräyspisteitä lisätään ja merkitään tarpeen mukaan. Hyötyjätteiden keräys on järjestetty kattavammin kuin jätehuoltomääräyksissä edellytetään (lähetyksen kirpputorit ja diakonian löytöpaikat).	2025 jatkuva	kiinteistöpäällikkö Lähetys ja diakonia

Vaarallisten jätteiden jätahuolto on järjestetty lain ja jätahuoltomääräysten mukaisesti.	<p>Merkittään vaaralliset jätteet niiden säilytyspaikoissa.</p> <p>Kiinteistönhoitajat huolehtivat jätteiden asianmukaisesta hävittämisestä.</p>	<p>jatkuva</p> <p>jatkuva</p>	<p>kiinteistöpäällikkö</p>
Bio- ja puutarhajätteen erilliskeräys toteutetaan määräysten mukaan.	<p>Biojätteen määrää seurataan.</p> <p>Eri työntekijäryhmiä opastetaan biojätteen lajittelussa.</p> <p>Viheralueilta syntyvä puutarhajäte kompostoidaan paikan päällä tai muualla.</p> <p>Työntekijät tekevät tarvittaessa lisälajittelua.</p>	<p>2025</p> <p>jatkuva</p>	<p>kiinteistöpäällikkö</p> <p>hautausmaanhoitajat</p>
Jätteen syntymistä seurataan ja sitä pyritään vähentämään.	<p>Hyötyjätteen keräystä tehostetaan hautausmailla.</p> <p>Hautausmaiden lajittelusta tiedotetaan internetsivujen ympäristöosiossa.</p> <p>Kirjalliset lajitteluohjeet laitetaan hyvin esille ja niistä tiedotetaan.</p> <p>Jättemäärä on yhtenä ympäristöindikaattorina.</p> <p>Hautakynntilä- ja kukkalaitejätteen määrän vähentämiseen on ryhdytty.</p>	<p>2019 alkaen</p> <p>jatkuva</p>	<p>kiinteistöpäällikkö ja kiinteistönhoitajat</p>

JÄTEHUOLTOSUUNNITELMA 2025-2029

Jätejake	Tavoitteet ja keinot jätteen vähentämiseksi	Aikataulu
Paperi	<p>Otetaan 2-puoleisia tulosteita aina kun mahdollista</p> <p>Käytetään jät-paperia muistilappuina</p> <p>Käytetään sähköistä viestintää aina kun mahdollista</p> <p>Vältetään uusia lehtitilauksia</p> <p>Otetaan kopioita ja tulosteita vain tarpeeseen</p>	jatkuva

	<p>Muistutetaan paperin säästöstä kirjallisilla ohjeilla kopiokoneen yhteydessä</p> <p>Lisätään ja yhtenäistetään jätteen lajittelupisteitä kaikissa toimipainoissa</p>	2024 alkaen
Pahvi ja kartonki	<p>Hyödynnetään uudelleen käytettäviä kestopakkauksia toimituksissa aina kun mahdollista.</p> <p>Käytetään kestolaatikoita keittiön tavarantoimituksissa aina kun se on mahdollista.</p> <p>Kerätään hajanaisesti syntyvä pahvi sille osoitettuun paikkaan ja vietään lähimpään keräyspisteeseen aina tarvittaessa</p>	<p>jatkuva</p> <p>jatkuva</p> <p>jatkuva</p>
Lasijäte	<p>Tehostetaan lajittelua Roismalan hautausmaalla uusien roskisten avulla: energijäte, lasi, metalli ja maatuva jäte</p> <p>Tiedotetaan erilliskeräyksestä jätteastioiden yhteydessä</p> <p>Seurataan lajittelun onnistumista ja mahdollisesti sovelletaan erilliskeräystä muille hautausmaille</p> <p>Kannustetaan lasilyhtyjen uusiokäyttöön, esim. mahdollistamalla kynttilälasien ottaminen omaan käyttöön hautausmaan säilytyspaikasta</p>	<p>jatkuva</p> <p>jatkuva</p>

Metalli	<p>Tehostetaan lajittelua Roismalan hautausmaalla uusien roskisten avulla: energijäte, lasi, metalli ja maatuva jäte</p> <p>Seurataan lajittelun onnistumista ja sovelletaan erilliskeräystä muille hautausmaille</p> <p>Pienmetalli kerätään erikseen keittiötiloissa ja ohjeistetaan henkilökuntaa lajittelussa, vietään jätteasemalle</p>	jatkuva
Biojäte	<p>Biojäte lajitellaan kaikissa toimipisteissä</p> <p>Ehkäistään biojätteen syntyä jakamalla ruokalahjoituksia ja tarjoamalla ylimääräisiä tarjottavia seuraavissa tapahtumissa</p> <p>Biojätteen erilliskeräys jätahuoltomääräysten mukaisesti</p> <p>Ohjeistetaan ruokailijoita ottamaan ruokaa sen verran kuin syövät.</p>	<p>2025 alkaen</p> <p>jatkuva</p>
Puutarhajäte	<p>Suunnitelma puutarhajätteen käsittelyn lisäämisestä hautausmaalla esim. kompostointiaumoissa</p> <p>Lisätään kevyesti hoidettua viheraluetta hautausmailla ja tehdään ketokukka-alueita sopiviin kohteisiin.</p>	<p>2025-2029</p> <p>2025-2029</p>

	<p>Valitaan mahdollisimman kestäviä lajikkeita ja perennojaistuksiin</p> <p>Otetaan suojaviheralueet ja avoimet viheralueet huomioon uutta hautausaluetta suunniteltaessa</p>	
Muovi	<p>Vähennetään muoviasiastoita hankkimalla pesuaineet tiivisteinä ja kiinnittämällä huomiota pakkauskokoihin</p> <p>Vältetään kertakäyttöasioita ja uusiokäytetään muovipakauksia, esim. karkkilaatikoita käytetään uudelleen muussa käytössä.</p>	<p>2025</p> <p>Jatkuva</p>
Tekstiilijäte	<p>Jatketaan kierrätystä entiseen malliin: vienti kirpputorille myyntiin tai uusiokäyttö matonkuteina tai siivousliinoina, loppu Uff:iin.</p>	<p>jatkuva</p>
SER-jäte	<p>Jatketaan atk-laitteiden toimittajan laitteenvaihtopalvelun hyödyntämistä</p> <p>Käytetään sähkölaitteita oikein ja säästeliäästi, jolloin niiden käyttöikä pitenee</p> <p>Laitteet uusitaan vain tarpeesta ja ensisijaisesti korjautetaan</p>	<p>jatkuva</p>
Vaarallinen jäte (ent. ongelmajäte)	<p>Vaarallisten jätteiden säilyttämisessä ja käsittelyssä noudetaan jätehuoltomääräyksiä</p> <p>Myrkkujen ja torjunta-aineiden käyttöä vähennetään tai vaihdetaan ympäristöystävällisempiin vaihtoehtoihin</p>	<p>jatkuva</p>
Paristot ja akut	<p>Poistumisvalojen varajärjestelmän akkujen vaihtamista huoltoliikkeen toimesta jatketaan määräysten mukaan</p>	<p>jatkuva</p>
Puujäte	<p>Myrskytuhojen tai puiden kaatojen aiheuttama puujäte hakeetaan tai viedään lämpölaitokselle polttoaineeksi</p>	<p>jatkuva</p>

Suurikokoinen jäte	<p>Vaihdettaessa huonekaluja vanhat käytetään seurakunnan sisäisesti hyödyksi jossain toisessa tilassa. Hankitaan kestävää.</p> <p>Hyödynnetään huonekalut tai niiden osat uusiokäyttöön</p>	<p>jatkuva</p>
Rakennusjäte	<p>Remontin yhteydessä syntyvän jätteen määrää pyritään minimoimaan suunnittelemalla remontti tarpeenmukaisesti, eikä aiheuteta turhaa purkujätettä</p>	<p>Jatkuva</p>
Sekajäte	<p>Vähennetään sekajätteen määrää lajittelemalla siitä hyödynnettävät jätejakeet mahdollisimman hyvin</p> <p>Tiedotetaan työntekijöitä jätteen vähentämistavoitteista ja -tavoista.</p> <p>Jätteen tuottamista hillitään kaikessa toiminnassa esim. kertakäyttötuotteiden karsiminen ja korjattavien tuotteiden suosiminen</p>	<p>jatkuva</p> <p>jatkuva</p>
Hautakymnttilät ja kukkalaitteet	<p>Hankitaan lajitteluohjeet roskisten yhteyteen</p>	<p>jatkuva</p>

	Tiedotetaan omaisille hautausmaajätteen vähentämistavoitteista viestintäpalstoilla	
	Julkinen keskustelu vaihtoehtoisista toimintatavoista, esim. hautausmaajätteen uusiokäyttö, niiden määrän vähentäminen ja maatuviemateriaalien käyttö	

7. SIIVOUS

Siivoustyön ympäristövaikutuksissa pääongelmaksi selvisi siivoustoiminnan hajautuminen eri kiinteistöihin ja eri henkilöille, mikä hankaloittaa toiminnan yhdenmukaistamista. Käytössä olevien aineiden karsimista tehdään edelleen. Käyttöturvallisuustiedotteet sijoitetaan siivousaineiden säilytyspaikkoihin, jos ne puuttuvat. Turvallisuus huomioidaan säilyttämällä aineet lukittavissa siivouskomoeroissa ja pitämällä järjestystä yllä.

Pyykkihoidon suhteen huomioidaan, että kulkeminen toimipaikkojen välillä vähenee entisestä ja että vietävää pyykkikuormaa kertyy tarpeeksi. Pesulapalvelu on keskitetty Pesu-Nopsaan ja Kallialan pesulaan Vammalassa.

Siivoustyön ympäristökuormituksen vähentäminen vaatii yhteisiä käytäntöjä, esimerkiksi käytettävien aineiden hankinnassa ja jätehuollon toteutumisessa. Siivousaineiden hankinnassa pyritään käyttämään tietyt kriteerit täyttäviä, ympäristömerkittyjä vaihtoehtoja. Vanhojen aineiden loputtua hankitaan ympäristöystävällisempi vaihtoehto, joista siivoojille annetaan suosituksia. Perinteisiä konsepteja siivota ilman kemikaaleja kannustetaan kokeilemaan – esimerkkinä etikan, sappisaippuan ja mätysuovan käyttö. Ostoksia pyritään keskittämään. Siivouksessa käytettävien aineiden hankinnoissa suositetaan isoja pakkauksia ja tiivisteitä.

Käytössä on pääasiassa kestäviä siivousvälineitä, kuten mikrokuituliinoja ja moppeja. Laadukkailla välineillä siivotaan ja tarve arvioidaan tilannekohtaisesti. Roskapusseja ei vaihdeta joka kerta uusiin. Pehmopapereiden ja roskapussien varastointi on keskitettyä ja kulutusta seurataan.

Tavoite	Toimenpiteet	Aikataulu	Vastuuhenkilö
Siivoustyöstä on ympäristöselvitys.	Ympäristöselvitys on ympäristökatselmuksen yhteydessä.	2024	kiinteistöpäällikkö
Tunnetaan käyttöturvallisuusasiat.	Hankitaan käyttöturvallisuustiedotteet käytettävistä aineista ja perehdytään niihin.	2024	siivoojat
Yhtenä hankintakriteerinä on tuotteiden ympäristöystävällisyys.	Keskitetään hankintoja ja käytetään samoja tuotteita eri toimipisteissä. Hankitaan ekologisempia tuotteita vanhojen tilalle. Vaaditaan ympäristölaadun takaava selvitys ostopalveluna hankitulta siivousalan yritykseltä.	jatkuvaa	kiinteistöpäällikkö, siivoojat
Siivoustyö kuormittaa mahdollisimman vähän ympäristöä.	Siivotaan mahdollisuuksien mukaan ilman pesuaineita.	Jatkuvaa	kiinteistöpuolen työntekijät

	<p>Siivotaan vain tarpeen mukaan.</p> <p>Suositaan pestäviä ja kestäviä siivousvälineitä.</p> <p>Hankitaan kerhotiloihin ym. pestävä siivousliina pyyhinnässä paperin sijasta käytettäväksi.</p> <p>Seurataan siivousaineiden ja -tarvikkeiden kulutusta ja annostellaan oikein.</p> <p>Rajoitetaan haitallisten aineiden käyttöä, jotka sisältävät esim. fosfaatteja, fosfonaatteja, klooria tai EDTA:ta ja NTA:ta.</p>	jat- kuva	siivoustyöstä vastaavat
--	--	--------------	----------------------------

8. ENERGIA JA RAKENTAMINEN

Seurakunnan kiinteistöalan asiat liittyen maankäyttöön, kiinteistönpitoon ja rakentamiseen noudattavat lakeja ja tästä huolehditaan edelleenkin. Kirkon kulttuuriarvoja varjellaan yhteistyössä museoviraston kanssa. Uudisrakentamista toteutetaan harkiten tarpeen mukaan. Uudet rakennushankkeet ovat ympäristömääräysten mukaisesti hoidossa.

Energiansäästöille on yleisenä tavoitteena yksi prosentti (1%) vuosittain, jossa indikaattoreina ovat energian (sähkö ja öljy) ja veden kulutus. Kulutusta mitataan kiinteistöiltä manuaalisesti, joten asia täytyy pitää muistissa. Sisälämpötiloja seurataan muutamassa kirkossa digitaalisilla lämpötila-anturi/kosteusmittareilla ja kaikissa kirkoissa on tavalliset sisälämpömittarit. Seuranta pidetään tavoitteena, mikä helpottaa lämmitystarpeen arviointia.

Tietoisuuden lisääminen energian säästöstä toteutetaan muun muassa henkilöstön yhteisellä infotilaisuudella henkilöstökokouksessa ja kiinteistöpuolen kokouksissa. Kiinteistöpäällikön koostama taulukko on hyvä dokumentti edellisvuosien energiankulutuksen ja veden käytön vertailuun. Energia-vastuuhenkilönä toimiva kiinteistöpäällikkö pohtii energiakatselmuksen tarvetta ja mahdollista sopivaa yhteistyötä sen teettämiseen. Ne toteutuvat pitkän ajan tähtäimellä tarpeellisuuden mukaan.

Kiinteistöjen toiminnalliset tavoitteet energiansäästömielessä ovat mm. seurakuntatalojen korjaukset kuntoarvioiden mukaisesti ja lämmitysjärjestelmien uusiminen. Pienempiä korjaustoimenpiteitä toteutetaan sitä mukaa, kun niitä havaitaan. Ilmalämpöpumppujen puhdistus suoritetaan säännöllisesti noin kuukausittain tai tarpeen mukaan. Öljylämmitteiset kiinteistöt pyritään minimoimaan tulevaisuudessa. Tämä tavoite vähentää merkittävästi seurakunnan hiilijalanjälkeä.

Tarpeettomista kiinteistöistä luopuminen on jo ennen ympäristöohjelmaa ollut näkyvä toimenpide seurakunnassa. Esimerkiksi pappiloiden myynnillä on säästetty tyhjien kiinteistöjen ylläpitokuluissa ja niiden remontointikustannuksissa. Tilojen käyttöasteen lisääminen on toteutunut ja käytössä olevia tiloja hyödynnetään tapahtumiin entistä monipuolisemmin ja suuremmalla käyttöasteella.

Seurakunnan ostamasta sähköstä osa on uusiutuvaa sähköä. Sähkön käytön seuranta kannattaa toteuttaa varsinkin sähkölämmitteisissä kiinteistöissä, jotka ovat energiankulutukseltaan suuria. Kulutus-tiedot saadaan sähköyhtiöltä.

Tavoite	Toimenpiteet	Aikataulu	Vastuhenkilö
Energiankulutuksessa säästetään.	<p>Seurakunta lisää uusiutuvan energian käyttöä lämmityksessä (esim. ilmalämpöpumput).</p> <p>Virastotalon ilmalämpöpumput uusitaan ja niitä lisätään</p> <p>Toteutetaan kiinteistöjen toiminnalliset tavoitteet, jotka parantavat energiatehokkuutta (esim. lämmitysmuodon vaihtaminen).</p> <p>Luovutaan tarpeettomista kiinteistöistä ja tilojen käyttöastetta tehostetaan.</p> <p>Optimoidaan kiinteistöjen lämpötilat laskemalla sisälämpötiloja mahdollisuuksien mukaan.</p> <p>Kirkkojen lämpötilat pidetään talvikautena noin +14-asteisena.</p> <p>Ilmalämpöpumput puhdistetaan ja huolletaan säännöllisesti.</p> <p>Ohjeistusta parannetaan, esimerkiksi valojen sammuttamisesta kun tiloista poistutaan.</p>	<p>2013 alkaen jatkuu</p> <p>2019</p> <p>2015-2019 jatkuu</p> <p>2012 alkaen jatkuu</p> <p>2015 alkaen jatkuu</p> <p>jatkuva</p>	<p>kiinteistöpäällikkö</p> <p>kiinteistöhoitajat</p>
Uudis- ja korjausrakentamisessa huomioidaan ympäristökriteerit.	<p>Seurakunta huolehtii kulttuuriperintöomaisuuden hoidosta.</p> <p>Rakennustyöt teetetään vastuullisesti ja energiatehokkaasti.</p>	jatkuva	kiinteistöpäällikkö
Kiinteistöjen energian ja veden kulutusta seurataan.	<p>Kulutuslukemat raportoidaan kuukausittain</p> <p>Seurataan säännöllisesti kiinteistöillä.</p> <p>Kiinteistöalan henkilöstöä kannustetaan ja muistutetaan kulutusten seurannasta.</p>	2015 alkaen, jatkuva	kiinteistöpäällikkö ja kiinteistöhoitajat

Energiakatselmus/kuntokartoitus teetetään seurakunnan kiinteistöissä.	Energiavastuuhenkilö kartoittaa energian säästötavoitteiden mukaisia toimia. Seurakuntatalojen kuntokartoituksen seurakusena niistä on päätetty luopua.	2024-	kiinteistöpäällikkö ja kiinteistötoimikunta
Energiansäästökoulutusta järjestetään työntekijöille tarvittaessa	Kiinteistöpuolen työntekijät ilmaisevat mahdollisen kiinnostuksensa energia-aiheiseen koulutukseen. Varataan varoja kouluttautumiseen.	jatkuu	kiinteistöpäällikkö ja ympäristövastaava kiinteistötoimikunta

9. KEITTIÖT JA RUOKALAT

Keittiötoiminta aiheuttaa toistuvasti ympäristökuormitusta, sillä seurakunnan toimintaan liittyy paljon ruokatarjoilua. Sähkön, veden ja kemikaalien käyttö on usein runsasta keittiötiloissa ja ruokahuoltoon liittyy paljon hankintoja.. Kuljetusten osuus ruokahuollossa on kasvanut, sillä yleensä ruoka tehdään leirikeskuksessa ja kuljetetaan kerhotiloihin. Kiiikoisten seurakuntatalon keittiön laitteisto on energialuokkaa A+. Ilmanvaihto on säädettävissä ja sitä käytetään tarpeen mukaan. Turhia sähkölaitteita ei pidetä päällä. Valaistuksesta osa on vaihdettu energiansäästölamppuiksi ja vaihdetaan sitä mukaa kun on tarve.

Tukusta tehtävien hankintojen yhteydessä otetaan huomioon ympäristömerkityt tai muuten ympäristöystävälliset vaihtoehdot. Tilaukset tehdään Valio Aimosta, jonka valikoimiin kuuluu mm. luomu tuotteita. Lähiseudun viljelijöiden vihanneksien ja satokauden tuotteiden käyttöä käytetään, kun se on mahdollista. Kotimaisuusaste elintarvikkeissa pidetään mahdollisimman suurena ja tuotteen hinta-laatusuhde ratkaisee hankinnoissa.

Reilun kaupan tuotteet (esim. kahvi ja tee) esim. Liptonin tee on Rainforest Alliance -merkittyä. Seurakunnassa käytetään Reilun kaupan kahvia. Jätteiden lajittelua tehostetaan merkitsemällä lajitteluohjeet keittiötiloihin. Ohjeiden noudattamista veloitetaan myös vierailevilta keittiötilojen käyttäjiltä. Emännät ja kiinteistöhoitajat pyrkivät toteuttamaan hyötyjätteen lajittelua omatoimisesti myös paikoissa, joissa erilliskeräystä ei ole järjestetty.

Tarjoiluissa suositaan kotimaisia ja lähellä tuotettuja raaka-aineita ja noudatetaan ravintosuosituksia. Ruokatarjoiluissa on mukana kasvisruokaa. Erikoisruokavalioiden hävikkiä minimoidaan varautumalla niihin vain erikseen pyydettyä ja sopivasti mitoitettuna. Pakastimia hyödynnetään ruokalahjoitusten ja ylijäämatarjoilujen säilytyksessä.

Tavoite	Toimenpiteet	Aikataulu	Vastuuhenkilö
Ruokahuollosta on ympäristöselvitys.	Keittiöiden pääpiirteinen ympäristöselvitys on ympäristökatselmuksen yhteydessä.	2025	ympäristövastaava
Lisätään lähiruokaa ja ympäristömerkittyjä tuotteita aina kun mahdollista.	Hyödynnetään mahdollisimman paljon kotimaisia raaka-aineita.	2025-2029	pääemäntä

	<p>Mehut ja marjat hankitaan tyrväläisiltä tiloilta.</p> <p>Tehdään ruoka alusta asti itse aina kun mahdollista.</p> <p>Lisätään kasvisruoan tarjontaa.</p>		
Osa hankinnoista on Reilun kaupan tuotteita.	Otetaan Reilu kauppa teemaksi esim. lähetystyön yhteydessä.	2025-2029	lähetyspappi ja pääemäntä
Tehostetaan keittiöiden lajittelua ja vähennetään jätemäärää jätehuolto-suunnitelman mukaisesti.	<p>Suositaan isoja pakkauksia.</p> <p>Kierrätetään pakkausmateriaalit.</p> <p>Lajitteluohjeet ovat esillä.</p> <p>Erityisruokavalioiden vaihtoehto on tarjolla vain tarpeen mukaan.</p> <p>Pakastimien sisällön kierrosta huolehditaan ja pakastimet tyhjennetään säännöllisesti.</p>	jatkuu	emäntä ja työntekijät diakonia kiinteistö-päällikkö
Emännät osallistuvat ympäristötemaisissa koulutuksiin.	Ympäristöpassin opiskelua ja suorittamista tarjotaan keittiöhenkilökunnalle.	jatkuva	kiinteistö-päällikkö

10. TOIMISTOTYÖ

Toimistojen tulosteiden määrä on noin 105 000 arkkia vuodessa. Tavoitteena on vähentää paperijätettä tiedottamalla työntekijöitä. Jätehuoltosuunnitelmassa on useita keinoja paperin kulutuksen hillitsemiseksi. Paperin käyttö on usein turhaa ja johtuu totutuista tavoista. Paperin lajittelu mahdollistetaan paikoissa, joissa kopiopaperia eniten kuluu.

Sähkön kulutusta vähennetään esimerkiksi sulkemalla turhat laitteet ja valaistus sekä käyttämällä virransäästötilaa koneissa. Sähkön säästöön ohjeistetaan työntekijöitä. Valonkatkaisijat merkitään, jotta ne ovat helposti huomattavissa. Toimistotyön hankintapäätöksissä otetaan huomioon ympäristökriteerit, kuten kestävyys ja energiatehokkuus. Toimistotarvikkeiden hankinnat ovat vähentyneet. Tähän tehdään jatkossakin. Mappien kierrättäminen arkistointikäytössä toteutuu hyvänä käytäntönä.

Ostolaskut ja kuitit skannataan sähköiseen arkistoon. Palkkalaskelmat lähetetään sähköisesti palkan-saajan verkkopankkiin.

Huonelämpötilat pidetään kohtuullisena eli noin 21-22 asteessa. Viilennykseen käytetään ilmalämpöpumppuja.

Muut toimenpiteet: toimistojen viihtyvyyttä parannetaan huonekasveilla, luonnonvaloa hyödynnetään ja huonekaluja kierrätetään mahdollisimman pitkään. Kirkkoherranvirastossa ja taloustoimistossa työpöydät on uusittu korkeutta säädettäviksi, mikä lisää työergonomiaa. Työtuolit ja muut työvälineet hankitaan ergonomisin perustein

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuuhenkilö
Energiatehokkuutta parannetaan muuttamalla käytötapoja.	Lajitellaan kaikki keräyspaperi ja muu mahdollinen jäte. Käytetään ilmalämpöpumppuja lisälämmitykseen ja viilennykseen tarvittaessa. Sammutetaan turha valaistus ja sähkölaitteet. Jaetaan vinkkejä ja tietoa sähkönsäästöstä.	2025-2029	työntekijät ympäristövastaava
Hankintoja tehtäessä ja valmistajia kilpailutettaessa tuotteiden yhtenä valintakriteerinä ovat ympäristöominaisuudet.	Vältetään turhia materiaalihankintoja.	2025-2029	talouspäällikkö ja kirjjanpitäjä
Paperin kulutusta vähennetään.	Hyödynnetään kopiokonetta tulostuksissa. Seurataan kopiomääriä. Hyödynnetään sähköistä viestintää tai tarvittaessa vanhoja kirjekuoria (sisäisessä postissa). Käytössä sähköiset arkistot. Hyödynnetään jätepaperia muistilappuina.	2025-	työntekijät

11. HAUTAUSMAAT JA VIHERALUEET

Hauta-alueen hoidon ympäristökuormitusta aiheuttavat eniten sieltä syntyvät jätteet sekä polttoainesten käyttö. Kylmäsiilytystilat ja varsinainen hautaustoiminta kuluttaa energiaa varsinkin talvisin, mikä näkyy sähkönkulutuksessa. Tyrvään siunauskappelille on uusittu vainajakylmiöt 2018 kaappimallisiin, jolloin voidaan käyttää vain tarvittavaa määrää kaappeja. Tavoite, joka lisää hautausmaiden

luontoarvoja on alueiden kevyen hoidon lisääminen mahdollisuuksien mukaan. Rikkakasvien torjunnassa käytetään pääsääntöisesti mekaanisia menetelmiä, torjunta-aineita ei käytetä.

Perennojen käyttöä lisätään paikoilla, joissa se on mahdollista. Tämä helpottaa jokavuotista kukkien hoitoa ja tuo säästöjä. Perennojen varaistutuksia on olemassa hautausmaiden alueilla, joista kasveja on helppo levittää alueen istutuksille. Monivuotisten kasvien saaminen hoitohaudoille on kesäkukkien vaihtoehtona. Jätteen määrän vähentämiseksi kestokynttilälyhtyjen ja luonnonmukaisten kukkalaitteiden hyödyntämistä tuodaan esille.

Haudanhoito-ohjeisiin liitetään ympäristöosio, jossa hautausmaan käyttöön liittyvistä ympäristön-säästötoimista kerrotaan. Vastaavat asiat on julkaistu internet-sivuilla jo vuonna 2013. Seuraavassa on hautausmaihin liittyviä ympäristönäkökulmia, joita seurakunta toivoo käytäntöön:

- Hautausmailla on lajittelumahdollisuudet vähintään sekajätteelle ja maatuvalle ainekselle
- Hautakynttilöiden lajittelu, kierrättäminen ja uudelleen käyttö on suotavaa, erityisesti lasilyhdyt kannattaa säästää ehjinä
- Surumuistamisissa voi suosia maltillisuutta, esimerkiksi yksi kukka/kynttilä riittää
- Kukkavihoissa on ekologisia vaihtoehtoja, kuten kokonaisuudessaan biohajoava surusidonta tai luonnonkukkakimput
- Istutusten kastelussa säästeliääseen veden käyttöön tulee kiinnittää huomiota hautausmailla, erityisesti niillä, missä joudutaan käyttämään vesijohtovettä kasteluun.
- Vieraslajien tuonti hautausmaalle voi aiheuttaa ongelmia (esim. leviävät rikkakasvit, tuholaiset)
- Istutuksissa kannattaa suosia perennoja ja suomalaisen ilmastoon sopeutuvia kasvilajeja
- Suositaan ympäristöystävällisiä keinoja, mikäli tuholaisen/rikkakasvien torjunnalle on tarvetta (esim. mäntysuopaliuos, mekaaninen kitkentä, poltto)

Hautausmaiden esittelykierroksia on järjestetty esimerkiksi Sastamalan oppaiden kanssa. Siivoustal-
koot keväisin ja syksyisin pidetään usealla hautausmaalla ja niistä ilmoitetaan mm. lehdissä.

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuuhenkilö
Laaditaan haudanhoito-ohjeisiin lisäksi ympäristöasiat.	Tiedotetaan hautausmaan ympäristöohjeistuksista ja ympäristöystävällisistä kukkalaitteivaihtoehdoista esim. Internetissä ja lehdessä. Vaalitaan hautausmaiden luontoarvoja ja tiedostetaan kulttuurihistorialliset arvot.	2020-2025	ympäristövas- taava ja toi- mistosihteeri hautausmaan- hoitajat
Osa hautausmaasta on kevyesti hoidettua aluetta	Lisätään luonnonmukaista aluetta mahdollisuuksien mukaan. esim. Kiikoisten hautausmaalla ranta-alue	jatkuva	hautausmaan- hoitajat
Kasteluveden kulutusta pyritään vähentämään.	Kasteluajankohta ja kastelun tarve valitaan vedensäästöä ajatellen. Istutetaan kuivuutta kestäviä kasveja.	2020-2025	hautausmaan- hoitajat

	Sadeveden keräämistä kastelua varten harjoitetaan missä se on mahdollista		
Vähennetään torjunta-aineiden ympäristövaikutuksia.	Minimoidaan kemikaalien käyttö. Pääsääntöisesti ei käytetä lainkaan kasvin-suojeluaineita vaan mekaanisia torjuntame-netelmiä. On kehitetty käytävien rikkakasvien torjun-taan mekaaninen lana ja käytössä on myös polttava laite rikkakasvien torjuntaan.	jatkuva	ylivahtimes-tari ja hautaus-maanhoitajat
Hautausmaan työko-neissa käytetään mah-dollisimman puhtaita polttoaineita.	Laitteisto pidetään uudehkona ja hyväkun-toisena. Pienkonebensaa käytetään kaikissa lait-teissa.	jatkuva	hautausmaan-hoitajat
Käytetään kierrätysmul-taa	Lisätään kierrätysmullan käyttöä muillakin hautausmailla, (Mouhijärven hautausmaalla on käytetty Pirkanmaan Jätehuollon toimit-tamaa kierrätysmultaa)	jatkuva	hautausmaan-hoitajat

12. LEIRI- JA KURSSIKESKUKSET

Ympäristöselvitys on tehty katselmustyön yhteydessä. Ympäristöohjelmassa on myös tavoitteita, jotka on toteutettu osaksi tai kokonaan edellisten vuosien aikana.

Jätevedet käsitellään, niin ettei niistä aiheudu valumia vesistöihin eikä pohjaveteen. Dokumentoinnin osalta kiinteistöillä on jätevesiselvitykset.

Arvokkaat luontokohteet on suojeltu tai luontoarvojen säilyminen on turvattu hoito-ohjeissa. Leiri-paikan ympäristöohjeistuksissa huomautetaan maaston kuluttamisen välttäminen, mikä koskee var-sinkin Houhajärven leirimajan harjumaaston aluetta. Karkussa sijaitsee Rautaveden Papinsaari, joka on luonnonmukainen leiripaikka. Osa alueesta on rauhoitettu luonnonsuojelualueeksi. Siellä kesäisin järjestetään mm. partioleiri. Papinsaaren käytössä alueen kulumiseen ja jätehuollon toimimiseen tulee kiinnittää huomiota. Papinsaari ja Ekosaari on liitetty Metso- suojeluohjelmaan.

Järvenrannat vaativat hoitotoimia, jotta rehevöitymisen seurauksia pystytään vähentämään. Seura-kunta osallistuu järvenhoitotoimiin tarvittaessa Houhajärven ja Kiikoisjärven alueilla. Tavoitteena on vedenlaadun parantuminen. Kiikoisjärven rannalla sijaitsee Kiikoisten kirkkotupa ja rantasauna. Kii-koisjärven kohtalona on ollut rehevöityminen, mutta hoitotoimia on tehty kalastuskunnan toimesta ja jätevesikuormituksen vähentämiseksi. Kirkkotuvan rantaa ruopattiin vuonna 2014 ja ruoppausmaa maisemoitiin paikan päälle. Kaislikon niittoa on tehty sen jälkeen vuosittain.

Houhajärven leirikeskukselle on laadittu ympäristöohjeet, joita kaikkia veloitetaan noudattamaan. Ohjeistus säästää työntekijöitä ylimääräiseltä vaivalta ja lisää yleistä viihtyvyyttä. Ohjeistusta

sovelletaan myös muilla leireillä sekä Kiikoisten kirkkotuvalla. Leirien lajitteluohjeet vaihtelevat hie-
man paikan mukaan.

Leireillä on parhaimmat mahdollisuudet toteuttaa ympäristökasvatusta luonnon läheisyydessä ja tar-
jota luontokokemuksia. Ympäristökasvatuksellista vaikutusta lisätään tekemällä leiripaikasta hyvä
esimerkki jätteiden lajittelun suhteen. Luonnollisen ympäristön vaaliminen leirialueella on hyödyksi
lajiston monimuotoisuudelle ja leiriläisten virikkeellisille aistikokemuksille. Linnunpönttöjä ja hyön-
teishotelleja sijoitetaan jatkossakin leirikeskusten pihan tai lähimetsän puihin.

Leiripaikan rakennusten energian kulutusta vähennetään sähkölämmitystä pienentämällä aina kun
mahdollista. Säästöä tuo sähkösaunan hallittu käyttö; saunomiselle varataan tietty aika, eikä sitä läm-
mitetä turhaan. Isopirttiin on lisätty 2kpl ilmalämpöpumppuja 2018. Pikkupirttiin on asennettu läm-
mityksen ohjausjärjestelmä Optiwatti, joka helpottaa lämmityksen säätämistä.

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuhenkilö
Tehostetaan paperin ja muovin keräystä.	Lajitteluohjeita lisätään ja sijoitetaan näkyville. Leirikeskuksiin hankitaan laatikot paperille ja muoville. Leiriläisiä ohjeistetaan lajitteluun.	jatkuva	leirien ympäristövastaava ja työntekijät
Leirialueen luontoa pyritään säästämään kuormitukselta ja kulutukselta.	Käydään leiriläisten kanssa läpi ympäristöohjeet. Tutustutaan luontoon valmiita reittejä hyväksikäyttäen (esim. luontopolku). Leiriläisten kanssa huolehditaan alueen roskattomuudesta. Leirimajan ranta-alueelta poistetaan leväkasvillisuutta ja tarvittaessa vieraslajeja. Ruohonleikkauksen yhteydessä Leirimajan ranta-alueella kiinnitetään erityistä huomiota lupiinikasveihin. Pidetään keväisin ja/tai syksyisin yleiset siivoustalkoot.	jatkuva	työntekijät
Tehdään yhteistyötä järvien hyvinvoinnin eteen.	Osallistutaan tarvittaessa järvenkunnostustoimenpiteisiin (ruoppaus, niitto). Ollaan tietoisia järviosuuskuntien/yhdistysten toiminnasta ja osallistutaan niihin.	jatkuva	kiinteistöpäällikkö ja työntekijät

	Käsitellään jätevedet asianmukaisesti.		
Säästetään sähköä.	Käytetään ilmalämpöpumppuja lisälämmitykseen aina kun mahdollista. Rajoitetaan sähkökiukaan käyttöaikoja ja hyödynnetään jälkilämpöä. Pidetään talviaikainen peruslämpö mahdollisimman pienenä. Käytetään lattialämmitystä säästeliäästi. Lisätään Optiwatti ohjaus myös Iso-pirttiin	jatkuva 2019	työntekijät kiinteistöpäällikkö
Parannetaan lintujen jatkuva-pesimismahdollisuuksia ja edistetään lajiston monimuotoisuutta.	Valmistetaan pesäpönttöjä leireillä tai teetetään työ yhteistyökumppanien avulla. Sijoitetaan linnunpönttöjä maastoon. Säästetään lahopuita kolopesijöille. Säästetään monipuolisia elinympäristöjä, kuten niittyjä, rantakasvillisuutta ym.	2015-2019 jatkuu	työntekijät ja leiriohjaajat

13. METSÄNHOITO

Metsät ovat seurakunnan yksi tulon lähde ja arvokas omaisuus metsäluonnon monimuotoisuuden kannalta. Metsät pidetään kunnossa niin, että niiden puuntuotannollinen rooli säilyy ja samalla luonnon-suojelulle annetaan arvoa. Seurakunnan metsiä hoidetaan metsälain mukaisesti. Erityisen tärkeät elinympäristöt metsissä on kartoitettu metsänhoitosuunnitelmaan ja niiden säästäminen hakkuiden yhteydessä huomioidaan. Seurakunnan metsäsuunnitelma vuosille 2020-2029 on hyväksytty kirkkovaltuustossa 26.8.2020.

Luonnonsuojelulakien ja -ohjelmien mukaiset kohteet on kartoitettu ja suojeltu niiltä osin, kun ne tiedostetaan. Luontoarvojen kartoitustyötä teetetään ohjelmakaudella lisää, jotta selviää mahdolliset vapaaehtoiseen suojeluun kuuluvat kohteet. Lajistokartoitusta on tehty vapaaehtoisten harrastajien toimesta, ja kohteina ovat olleet ainakin petolinnut ja liito-orava. Lajien havainnot ja pesimäpuut ovat paikallisen Metsänhoitoyhdistyksen tiedossa ja huomioidaan metsänhoitosuunnitelmassa. Aurajärven rannalla sijaitsee luontoarvoiltaan suojeluun sopiva tila (3,17 ha), jolla ei ole rakennusoikeutta.

Kirkkovaltuuston 7.11.2024 pidettävän kokouksen esityslistalla on päätösesitys vapaaehtoisen luonnonsuojelualueen perustamisesta Sastamalan seurakunnan omistamille metsäkiinteistöille Ylinen 790-452-2-57 ja Kamppa 790464-1-34M1 yksityismaan suojelualueeksi (YSA).

Papinsaari ja seurakunnan omistama osuus Ekosaaresta on hyväksytty vuonna 2016 Metso-ohjelman mukaisiksi luonnonsuojelualueiksi.

Seurakunnan metsät on sertifioitu PEFC-sertifikaatin mukaan. Se on Suomen talousmetsien yleisimmin myönnetty sertifikaatti.

Metsien hakkuita tehdään vuodenajasta riippumatta, mutta useana vuonna hakkuut ovat ajoittuneet loppusyksyyn. Luonnon kannalta parempi on siirtää kesähakkuut lintujen pesimäajan ulkopuolelle.

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuuhenkilö
Vaalitaan metsien monimuotoisuutta.	Huomioidaan luontoarvoja sisältävät kohteet toimenpiteissä.	jatkuva	talousjohtaja ja paikallinen mhy
Lisätään virkistyskäyttöä.	Yhteistyö partiolaisten kanssa. Hyödynnetään luontopolkuja. Järjestetään luontoretkiä.	jatkuva	talousjohtaja ja paikallinen mhy
Metsänhoitoyhdistys kartoittaa luonnonsuojelulakien mukaiset kohteet.	Täydennetään luontoarvokartoitusta.	2025– 2029	talousjohtaja
Osallistutaan metsäsuunnitteluun.	Osallistuvasta metsäsuunnittelusta pidetään avoin tilaisuus kiinnostuneille.	2025- 2029	talousjohtaja ja luottamushenkilöt ympäristövas- taava ja talous- johtaja
Metsiä hoidetaan metsäsuunnitelman mukaisesti.	Vältetään kesähakkuita.	2025- 2029	talousjohtaja ja paikallinen mhy

14. LIIKENNE

Liikenteestä aiheutuu mittavia kuluja seurakunnalle, sillä yksityisautoilun kilometrejä kertyy paljon ja korvauksia maksetaan yli 100 000 euroa vuosittain. Seurakunnan liikenne- ja kuljetuskäytäntöjen ympäristövaikutuksia on selvitelty. Yksityisautoilun matkaselvitysten hyväksymisperusteita tarkastellaan kriittisemmin. Suositetaan yhteiskyytejä.

Seurakunnalla ei ole omia ajoneuvoja. Työkoneiden energiankulutuksen seuranta ja huollot on järjestetty. Näiden työkoneiden polttoaineet ovat markkinoiden puhtaimpia, sillä laitekanta on uudehkoa. Käytössä on kuitenkin vielä perinteisiä fossiilisia polttoaineita.

Yhteiskyytien järjestelyissä vaaditaan kaikkien yhteistyökykyä ja ohjeistusta annetaan vuosittain talousarvion täytäntöönpano-ohjeissa.

Julkisilla kulkuneuvoilla kulkeminen pitkillä matkoilla tulee edullisemmaksi kuin henkilöauton käyttö yksin. Työntekijöille tehdään selväksi ohjeet matkojen tekoon ja hyväksyttävä

korvauskäytäntö. Virkistäytymismatka tehdään linja-autolla kotimaan sisällä, jolloin matkustamisen kasvihuonekaasupäästöt jäävät mahdollisimman vähäisiksi.

Seurakuntalaisten aktivoiminen kävelyyn ja pyöräilyyn toteutuu hyvin kirkkovaellustapahtumassa ja yhteisillä retkillä, jotka tehdään lähiseudulla. Yhteiskuljetuksia suositaan, mikäli pitkät matkat niin vaativat.

Tavoite	Toimenpiteet	Aika- taulu	Vastuuhenkilö
Vähennetään päällekkäistä ajoa työaikana.	Matkustusohjeet. Suositaan yhteiskyytejä. Sovitellaan menot järkevän sijainnin mukaan.	vuositain	ympäristötoimikunta ja taluspäällikkö
Seurataan matkoja ja niistä aiheutuvia kustannuksia entistä tarkemmin.	Huomioidaan seurannassa indikaattoritavoite: kilometrikorvaukset eivät lisäänty. Tiedotetaan henkilökuntaa ajokilometrien kertymisen noususuhteesta.	vuositain	taluspäällikkö ja lähiesimiehet
Lisätään hyötyliikuntaa ja minimoidaan työmatkojen hiilidioksidipäästöt.	Kannustetaan kävelyyn/pyöräilyyn lyhyillä siirtymämatkoilla.	vuositain jatkuva	ympäristövastaava
Matkustamisessa ei suosita lentomatkaa ja risteilyä.	Suositaan lähimatkaa.	jatkuva	esimiehet